

religieuze leidslieden nu werkelijk terecht kwam bij de eerder genoemde 'brede laag van het gelovige volk', wordt uit deze studie niet veel duidelijker.

G. Verhoeven

J. A. Kossmann-Putto, *Het heimelijk gerecht. Het Westfaalse veemgerecht en de Noordelijke Nederlanden in de late middeleeuwen* (Middeleeuwse studies en bronnen XXXI; Hilversum: Verloren, 1993, 246 blz., f45,-, ISBN 90 6550 247 5).

Met dit boek beoogt de schrijfster zowel een—min of meer compleet—beeld te geven van het optreden van de Westfaalse (ergo: Nedersaksische) Vrijgraven en hun graafschapsrechten 'in het tegenwoordige Nederland', als een beter inzicht te verstrekken in aard en functie van dit optreden en in de betekenis daarvan voor de rechtsbedeling (7). Beide oogmerken zijn ruimschoots verwezenlijkt. In Bijlage I worden 134 in de meest verspreide bronnen opgespoorde processen waarbij 'Nederlanders' als klager of aangeklaagde betrokken waren, opgesomd (170-208). Het oudste dateert uit 1339, het jongste (Maastrichtse) uit 1527, maar meer dan drie kwart stamt uit de vijftiende eeuw, de glorie tijd van de Westfaalse veemstoelen. De vindplaats(en) van de archivalia en de over ieder geding handelende literatuur worden telkens vermeld. Drie andere bijlagen behelzen lijsten van 'Vrijschepenen in Nederlandse processen' en 'Vrijgraven' en 'Vrijstoelen', betrokken bij Nederlandse geschillen (209-231). Ook in de tekst van het boek valt de nadruk op de vijftiende eeuw. Op hoofdstuk 1, getiteld 'Inleiding en oudste periode' (9-38), volgen II: 'De vijftiende eeuw, de bloeitijd van het veemgerecht. Geschillen van niet-civielrechtelijke aard' (39-72) en III: 'Geschillen over erfenis, koopmansschuld en onbekende aangelegenheden, voornamelijk uit de vijftiende eeuw' (73-108). Hoofdstuk IV, 'Afscherming' (109-130), bestrijkt weerom de vijftiende eeuw. Daarin vonden immers de hervormingen van de vrijrechtspraak door de Duitse koningen hun beslag, de door Sigismund geëntameerde 'Reformatie van Arnberg' (1437) en de onder Frederik III door de Rijksdag vastgestelde 'Reformatie van Frankfort' (1442), maar werd ook aan 'Nederlandse' zijde door diverse steden een en ander ondernomen om aan heur inwoners de gang naar de vrijrechten te bemoeilijken. In de zogenoemde Landbrief van 1457 kwamen bisschop David van Bourgondië en de steden van Salland en Vollenhove overeen, dat geen onderzaat aan deze zijde van de IJssel een andere zou mogen vervolgen voor een uitheemse rechtbank, geestelijk of wereldlijk. Aannemelijk is dat hier aan de vrijgerechten gedacht werd (115). De regeling werd in 1478 ook over Twente uitgebreid; dan is sprake van 'het uitheemse en heimelijke gerecht' (118). Dat zo'n document de Westfaalse Vrijgraven en hun rechtbanken tot niets verplichtte, staat wel vast. Zij spraken recht 'onder koningsban' en ontleenden hun gezag aan de koning zelf (19). Een rijkswet als de Reformatie van Frankfort (onderdeel van de Landvredesverordening) bond hen natuurlijk wèl; daarin was bepaald dat, wanneer een gedagvaard persoon bereid was het conflict te laten berechten door zijn heer of zijn gewone rechteren deze daarvan de Vrijgraaf op de hoogste stelde, de laatste van vervolging diende af te zien. Een klager kon een door de tegenpartij voorgestelde arbitrage door diens eigen landsheer dus niet gemakkelijk meer afwijzen (113). De Overijsselse steden beriepen zich meestal op de Reformatie, Deventer liet haar zelfs door de Paus bevestigen. De Vrijgraven zullen daarvan niet onder de indruk zijn geweest: volgens de door hen gevolgd Saksenspiegel had de keizer het wereldlijk zwaard en kon de paus het landrecht niet aantasten (116 noot 22, herhaald op 120). Merkwaardig is dan dat men zich in Overijssel inderdaad wèl voor arbitrage tot de bisschop wenden, doch dat partijen in Gelre de — zich nadrukkelijk presenterende—hertog meden (121-125). Mevrouw Kossmann constateert overigens dat deze

neiging tot 'afscherming' voortspoot uit de behoefte van de landsheren de rechtspraak in eigen hand te houden, en van de steden om de eigen gemeenschap te protegeren. Van een wezenlijk vijandige houding tegenover de vrijgerechten was geen sprake (125-129). De gang daarheen was voor een klager van buitenaf de zekerste, zo niet de enige, manier om onrecht, dat hij meende geleden te hebben, te doen herstellen. De autonome stedelijke rechtspraak wilde de belangen van de eigen inwoners immers wel eens zwaarder doen wegen dan die van klagers-outsiders. Juist voor dit soort gevallen van rechtsweigering of rechtsvertraging waren de koning en zijn supra-territoriale gerechten, het hofgerecht, later het koninklijk kamergerecht, doch ook de vrijgerechten, het aangewezen laatste toevluchtsoord (137). De Vrijgraven kweten zich met prudentie van hun 'ombuds'functie, ook na 1442. Ze bruskeerden de steden niet — edelen en ministerialen adieerden de vrijstoelen nogal zelden (54) — en trachtten de stadsbesturen over te halen, zelf aan de klagers recht te verschaffen.

In hoofdstuk V, de 'Slotbeschouwing' behandelt mevrouw Kossmann het plotselinge *déclin* van de vrijrechtspraak aan het eind van de vijftiende eeuw (131-138) en het negatief oordeel dat Nederlandse geschiedschrijvers uit de eerste eeuwen daarna over de Westfaalse gerechten uitspraken (138-142). De auteur ziet in de vanaf het begin van de veertiende eeuw (33) niet meer aan hun territoriale Vrijgraafschaps grenzen gebonden rechtsmacht van de vrijgerechten de oorzaak van hun ondergang. Door de oprichting van het Rijkskamergerecht (1495) krijgen de vorsten hun zin: een nieuw supra-territoriaal gerecht, dat moeilijker voor de onderdanen toegankelijk is, doet zijn intrede².

Een 'Beknopt' zakenregister, een plaatsnamenregister en een lijst van 'Aangehaalde werken' — waarin tot mijn verwondering het hoogst nuttige *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*³ ontbreekt — besluiten dit goed leesbare en informatieve boek.

P. L. Nève

i Ligt Maastricht (behandeld op 98-100) dan werkelijk in de 'noordelijke Nederlanden'?

2 Vergelijk over RKG-processen tegen het dagvaarden voor vrijstoelen: F. Ranieri, *Recht und Gesellschaft im Zeitalter der Rezeption*, I (Keulen-Wenen, 1985) 246 noot 92.

3 Met onder andere de lemmata 'Femgerichte', 'Freigericht' en 'Freigrafenschaft'.

M. A. van der Eerden-Vonk, e. a., *De raadsverdragen van Maastricht 1367-1428* (Rijks geschiedkundige publicatiën, grote serie 218; 's-Gravenhage: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1992, xxxv + 530 blz., f80,-, ISBN 90 5216 032 5).

In het archief van het stadsbestuur van Maastricht bevindt zich een nagenoeg ononderbroken serie raadsverdragen of besluiten van de raad. Een dergelijke serie is voor de Nederlanden uniek. Voor de reden om deze in feite lokale geschiedbron uit te geven in de serie Rijks Geschiedkundige Publicatiën zij verwezen naar de bijdragen in *Publications de la Société historique et archéologique dans le Limbourg*, CXXVIII (1992) 197-245.

De periode, die door dit eerste deel bestreken wordt, is bijzonder interessant omdat daarin zich de overgang van landsheerlijk naar stadsbestuur heeft voltrokken, gepaard gaande met de scheiding tussen bestuur en rechtspraak. Dit proces vindt een eerste consolidatie in het statuut van 1380. De bewerking van de weerbarstige en omvangrijke materie leverde zoveel problemen op, dat de in 1969 gegeven opdracht pas in 1992 gereed kwam. Het resultaat was dat de bewerkster mevrouw Van der Eerden-Vonk als eerste de ingewikkelde verwevenheid van de Maastrichtse openbare functies in kaart kon brengen. In een inleiding van 28 bladzijden krijgt de lezer dan ook een van heldere schema's voorzien overzicht. Daarna volgen ca. 450 bladzijden